

Tarih Okulu
Mayıs-Ağustos 2010
Sayı VII, 167-172.

Bülent Somay, **Tarihin Bilinçdışı, Popüler Kültür Üzerine Denemeler**, 150 sayfa, Metis Yayınları, İstanbul 2004, Birinci Basım, ISBN 975-342-487-6, 11.50 TL.

Mustafa ALİCAN*

Disiplinel anlamdaki tarihin ve “tarih”in tanımı, bunların (varsa eğer) yapıtaşları, total yapıları, anlamları; tarihçinin tanımı, işlevi, edimi, (varsa eğer) görevi; tarihyazımının tanımı, arka planı, altyapısı vs... tüm bunlar ve bunlara benzer diğer “tarihsel” sorunlar, genel çerçeve açısından birbirlerinden farklı (hatta bu çerçevelerin çerçevelerini de bizatihi tartışma konusu edinen) birçok disiplinin (tarih felsefesi, tarihyazımı felsefesi, tarihsel sosyoloji, psikotarih, politik psikoloji) oluşmasına neden olacak kadar derinden incelenmiştir, incelenmeye devam etmektedir ve edecektir. İşaret etmiş olduğumuz sorunlara dönük sorular, söz konusu sorunların *sorunsallıklarının* nesnel bir “ölçer” tarafından saptanma özelliğine sahip olmamasından dolayı, yine *sorunsal* özellikler içeren yeni sorunlar ve dolayısıyla sorular üretmeye devam edeceklerdir. Bu sorunları *nesneleştirilebileceğimiz*, dolayısıyla *nesnelleştirilebileceğimiz* bir transformatöre sahip olmadığımız sürece (-ki hiçbir zaman sahip olmayacağız), biz de yukarıdaki sorunları anlamaya ve çözmeye dönük olduğu halde yeni sorunlar ve sorunlar üretmekten başka bir şey vaat etmeyen sorma ve *soruşturma* işlemine devam edeceğiz, edelim de zaten...

Tanıtımını okumakta olduğunuz kitap, çok genel bir şekilde, giriş paragrafımızda işaret etmiş olduğumuz sorunlar (bunların bir kısmı, bazılarının bir kısmı veya tamamının bir kısmı veya tamamı) üzerine yapılmış bir soruşturma girişimi olarak tanımlanabilir. Bu girişimin niteliğine dönük bir anlamlandırma biçimi kurabilmek adına yazarın kendi sözleri ile konuşalım:

“Tarihyazımcısının, vakanüvisin çocukluğu, kişilik oluşum süreci, Oidipal saplantıları, annesi ve babasıyla ilişkisi, kadınlara karşı tutumu, homofobik

* Arş. Gör., Ege Üniversitesi Tarih Bölümü.

paranoyaları, aldığı eğitim, toplumsal konumu, 'iyi geçinmek' zorunda olduğu makamlar, 'bilim' hiyerarşisindeki basamağı, açık ya da gizli ırkçı saplantıları (inançları değil saplantıları), tüm bunlar anlatılan hikayenin noktasına ve virgülüne sınıyor.” (s. 26)

“Tarihyazımı şiddettir. (...) Tarih yazma fiilinin kendisi şiddettir. Çünkü her tarihyazımı, bir sürü olguyu, belgeyi, anyı dışarıda bırakarak varolur. Hiçbir tarihyazımı, tanımı gereği, 'dışta bırakmadan' varolamaz, tarihin sonsuz veçhesini içeremez. Dolayısıyla iyi niyetle ya da kötü niyetle olsun, eksik veriden ya da cahillikten olsun, yorum fazlasından ya da yorum (ve anlam) eksikliğinden olsun, tarihyazımı kaçınılmaz olarak 'dışlar'.” (s. 69)

Yapmış olduğumuz alıntılardan hareketle denilebilir ki, Somay, tarihyazımını (tarihin yazımını, yani tarihi), yazan öznenin (tarihçinin) bir edimi olarak görme eğilimi içerisindedir. Bu eğilimin doğal sonucu olarak da, “tarihsel” (yalnızca tarihsel değil, ayrıca diğer) soru ve sorunlara dönük analizler, eserin genelinde, öznenin kurulumu, yapısı, paradigması, konumlanması vs gibi konular üzerinden, öznenin merkeze alındığı bir hattan yapılmaktadır. Aslında durum tam olarak böyle de değildir. Çünkü yazar, eserinin hemen giriş kısmında, “'ben'in verili, gökten inmiş ya da kendi iç dinamiğiyle oluşmuş bir 'ben' değil; tersine dışımızdaki 'nesnel' dünyanın verili koşullarıyla biçimlenen bir benlik” olduğunu ve “dolayısıyla, 'ben'i kavramanın yolu'nun “da öncelikle dış dünyanın nesnel gerçekliğini anlamak”tan geçtiğinin altını çiziyor. İşaret ettiği nokta şu: öznenin özneliğini kavramaya çalışırken nesneyi, nesnenin nesneliğini kavramaya çalışırken de özneyi paranteze almamak ve öznel ile nesnelin birbirleri üzerindeki belirleyici etkilerini göz ardı etmemek.

Yazarın özneyi (ya da nesneyi, artık hiçbir şekilde fark etmez) merkeze alan yaklaşımın temelinde, tarihi tanımlama biçimi vardır. O, “tüm bilimlerin doğa ya da insanlık tarihinin birer veçhesi olarak anlaşılması” gerektiğine işaretlerle Alman İdeolojisi'nde “tek bir bilim tanıyoruz, tarih bilimi” diyen Marx ve Engels'e yaptığı gönderme ile “dış, 'nesnel' gerçekliği kavrama çabamızın tümünün 'tarih' başlığı altında toplanabilir” olduğunu ifade ettikten sonra, yine Marx ve Engels'ten hareketle tarihi “iç tarih” ve “dış tarih” olarak sınıflandırarak bunlardan ilkinin psikanaliz, ikincisinin ise genel anlamda tarihyazımı olduğunu ifade etmekte ve şöyle demektedir: “iç tarihi, benliği kavramaya çalışırken ilk bakacağım şey, bastırılmış olanların topladığı o sanal mekan, yani bilinçdışı. Dış tarihi, toplumların hareketini kavramaya çalışırken ise daima sınıfların konumlanışına, dinamiklerine ve mücadelelerine

bakacağım.” Ve çalışmasının temel uğraşısını şu cümle ile saptamaktadır: “Bu çalışmada iç ve dış tarihin dinamiklerini, popüler kültür, daha da sınırlarsak, popüler edebiyat alanı içinden örneklerle araştırıyorum.”

“İç ve dış tarihin,” yani tarihin dinamiklerini popüler edebiyat üzerinden çözümleme çabası içinde olan “Tarihin Bilinçdışı” isimli eser, isminden de anlaşılacağı üzere bilinçdışındakine, bastırılmış olana, örtülmüş ve gizlenmiş dönük bir soruşturmadır. Bastırılmış olanı, toplumun bilinçdışı olduğu düşünülen “popüler kültür”e ait örneklerde, belirli metaforlar üzerinden müttekâbiliyet kurarak yapmaktadır.

Eser, “Giriş: Tarih, Psikanaliz ve Popüler Edebiyat,” “Tarih Uzmanları, Evren Bilginleri, Bir Tarih Yazımı Metaforu Olarak Zaman Yolculuğu,” “Isaac’ın Yasaları, Gecikmiş Bir Aydınlanma Metaforu Olarak Bilimkurgu,” “Çok Basit, Azizim Engels!”, Bir Tarih Yazımı Metaforu Olarak Polisiye,” “Çok Basit, Azizim Breuer!”, Bir Psikanaliz Metaforu Olarak Polisiye,” “Freudo Baggins’in Mordor Yolculuğu, Bir Psikanaliz Metaforu Olarak Fantezi Edebiyatı” ve “Hiçbir Yere Ait Olmayan Özne” başlıklarını taşıyan yedi bölümden oluşmaktadır.

“Giriş: Tarih, Psikanaliz ve Popüler Edebiyat” başlığını taşıyan ve “Popüler Kültür Nasıl Bir Şey?,” “Popüler Kültürün Tarihi / Psikanalizi” ve “Sınıf Mücadelesinin Bilinçdışı” başlıklı altbölümlerden oluşan ilk bölümde, tarihin, psikanalizin ve popüler kültürün tanımları yapılmakta ve genel çerçeveleri çizilmekte, bilinçdışının tarih, psikanaliz ve popüler edebiyattaki görünümüne dönük olarak eserde kullanılan teorik yaklaşım ortaya konulmaktadır.

İkinci bölümün başlığı “Tarih Uzmanları, Evren Bilginleri, Bir Tarih Yazımı Metaforu Olarak Zaman Yolculuğu”dur. Bu bölüm “Geçmiş Ne Kadar Ölüdür?,” “Tarihi Parçalayalım...,” “Şimdi Katlayıp Yeniden Yapıştıralım!” ve “Heterosübjektivite: Öteki Özne’nin Kuruluşu,” “Tek Bir Bilim!” başlıklarını taşıyan altbölümlerden oluşmaktadır. Bölümde, bilgi, bilim, malumat, uzmanlık, geçmiş vb kavramlar incelemeye tabi tutulmakta, kadim “anlama ve anlamlandırma” sorunu masaya yatırılmaktadır. Anlamla belirleyici bir ilişkisi olan özne irdelenmekte, öznenin kuruluşundaki (kendini tanımlama ve konumlandırmasında) etkin olan faktörlere (bu arada öznenin kendisinin belirlenmesinden önemli bir yapıtaşı olan ötekinin öznel kuruluşuna) işaret edilmekte ve öznenin anlamlandırma ve tarih inşa etme pratikleri konu edinilmektedir.

Üçüncü bölüm “Isaac’ın Yasaları, Gecikmiş Bir Aydınlanma Metaforu Olarak Bilimkurgu” başlığını taşımaktadır. “‘Bilim’ ve ‘Hurafe’,” “Devrim ve Gerçek,” “Devrim ve Gotik” ve “Bilimkurgu ve Aydınlanmanın Restorasyonu” başlıklı altbölümlerden oluşan bölümde, bir tür olarak bilimkurgunun tanımı, yapısı, tarihselliği, düşünsel olarak neye tekabül ettiği gibi konular incelenmekte, bir kavram ve dönem olarak “Aydınlanma” ile bilimkurgu arasındaki ilişkiler analiz edilmektedir. Kendisinden önce varolan bir simgesel sistemin (anlamlandırma sistemi) içinde varlığa gelen ve varlığını sürdüren insanın, söz konusu simgesel sistem tarafından içerilmeyen tekinsizi rasyonalize etme girişimleri çerçevesinde gotik ve bilimkurgu türleri arasındaki ilişki saptanmakta, insanın tekinsizi algılama biçimi üzerinde durulmaktadır.

“‘Çok Basit, Azizim Engels!’, Bir Tarih Yazımı Metaforu Olarak Polisiye” başlıklı dördüncü bölüm, “İpuçları ve Gri Hücreler,” “‘Sonra, Teresin Suratına Okkalı Bir Sol Oturttum!’,” “Özel Dedektif / Resmi Tarih,” “‘Neden Yaptın Bunu?!’” ve “Pozitivist Nedenselliğin Kaderi” başlıklı altbölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümde, bir tür olarak polisiyenin ortaya çıkışı ve gelişimi irdelenmekte, polisiye türleri ve söz konusu türlere ait eserlerde bulunan dedektiflerin (örneğin Sherlock Holmes, Hercule Poirot ve Mike Hammer) olaylara / vakalara bakış açısı tarihyazımı açısından incelenmektedir. Polisiye ile tarihyazımı arasında paralellikler kurulmakta, polisiyenin ve tarihyazımının “olay kurgusu” bakımından sahip oldukları mantıklar, kavrama ve inşa biçimleri karşılaştırılarak aralarında bulunan ilişkiler çözümlenmektedir.

“‘Çok Basit, Azizim Breuer!’, Bir Psikanaliz Metaforu Olarak Polisiye” başlıklı beşinci bölümdeki altbölümler, “Cinayet Aleti: Ustura,” “Cinayet Mahalli: Kapalı Oda,” “Cinayet Saati: Gece Yarısı” ve “Cinayet Nedeni: Keyif,” “Katil: Uşak?” başlıklarını taşımaktadır. Bu bölümde, polisiye ile psikanaliz arasındaki ilişkiler ve etkileşim çözümlenmekte, polisiye türüne ait “klişe”lerin psikanalitik tekâbüliyeti ya da bir başka ifadeyle, psikanalize ait kavramların polisiyedeki tekâbüliyetleri incelenmektedir.

“Freudo Baggins’in Mordor Yolculuğu, Bir Psikanaliz Metaforu Olarak Fantezi Edebiyatı” başlıklı altıncı bölüm, “Arayış Macerası,” “Siren Çağrısı,” “Ölüm” ve “Eve Dönüş” başlıklı altbölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümde, Ursula K. LeGuin’in eserleri ve Yüzüklerin Efendisi’ne göndermelerde bulunularak bir tür olarak fantezi edebiyatın temel temalarının psikanalitik temelleri irdelenmekte, fantezi edebiyatı ile psikanaliz arasındaki ilişkiler çözümlenmektedir.

Yedinci ve son bölüm, “Hiçbir Yere Ait Olmayan Özne” başlığını taşımaktadır. “Özne Yasakla Kurulur,” “Her Şey Vatan İçin!,” “Her Şey Devrim İçin!,” “Geç Kalan Küreselleşme,” “*Égaliberté* ve Babanın-Adı,” “Eğer Dans Edemeyeceksem...,” “Öldürmeyeceksin!,” “*Sed Quis Custodiet Ipsos Custodes?*” ve “Aranan Özne Henüz Bulunamamıştır” başlıkları altbölümlerden oluşan bu son bölüm, öznenin inşası konusuna ayrılmıştır. Bölümde, modern öznenin prekapitalist bağımlılıklarla malul olduğu, bundan dolayı her yeni, yenileyici ve muhalif hareketin bir süre sonra muhafazakârlaşarak yerleştiği, böylelikle de amacından saptığı savlanmaktadır. Buna bir çözüm olarak öznenin küreselleşmesi ve prekapitalist bağımlılıklardan sıyrılabilme yetisi geliştirmesi gerektiği ifade edilmekte, bunu gerçekleştirme potansiyeline ise sosyalist, anarşist, komünist ya da milliyetçi öznenin değil, feminist öznenin sahip olduğuna işaret edilmektedir. Babanın-Adı ile mücadelenin ve *égaliberté*nin (Etienne Balibar tarafından türetilen ve Slavoj Žižek tarafından ısrarla kullanılan *égaliberté* kavramı, *égalité* –eşitlik- ve *liberté* –özgürlük- terimlerinin birleştirilmeleri ile oluşturulmuş olup iki kavramın, ancak bir arada kullanıldıkları zaman bir anlam ifade edebileceklerini ima eder) inşasını başarabilecek küresel öznenin feminist paradigma çerçevesinde kurulabileceği ifade edilmekte, “kurulan her özne kendi özneliği, kendi ideolojisi, kendi yanlış-tanıma ilişkileriyle birlikte” kurulsun da, “küreselleşen kapitalizme, zaten başından beri küresel olan ataerkil düzene karşı, ‘Kahrolsun küreselleşme!’ diyerek değil, alternatif bir küresel özne oluşturarak” direnebileceğimiz vurgulanmaktadır.

Bülent Somay, özellikle farklı disiplinel paradigmalara uzak olan tarihçiler açısından ufuk açıcı olacağına inandığım eserinde, temel anlamda, “bilme” aktivitesi üzerine odaklanmaktadır, “olanın ve olmakta olanın” bilinçdışı temellerini ve belirleyicilerini de içerecek olan bilme aktivitesine... Bu doğrultuda, bilme faaliyetinin temellendiği özne ve nesne hakkında “ne bildiğimizi ve bilebileceğimizi” soruşturmaktadır. Bu yanı sıra epistemolojiye dair bir çalışma olarak da nitelendirilebilecek olan eserinde Somay, simgesel sistemimizde içerilmeyen tekinsizin geri dönüşünü (psikanalizdeki bastırılmış olanın geri dönüşü) en iyi şekilde okuyabileceğimiz popüler kültüre odaklanmakta ve “tarihin bilinçdışı”na yoğunlaşmaktadır.

“Tarihin Bilinçdışı,” temel anlamda, tarihyazımının tarihi inşa ederken mutlak anlamda “dışlayıcı,” bundan dolayı tarihçinin bir üretimi olan tarihin kaçınılmaz bir biçimde eksik olduğu temelinden hareketle, öznenin (tarihçinin)

Mustafa Alican

ne ölçüde küreselleşebileceği (nesnelleşebileceği) sorusu etrafında dönmektedir. Bu tür bir özne kurulabildiği takdirde (-ki Somay'a göre feminist hareket bu tür bir öznenin kurulabilmesi için potansiyel bir zemine sahiptir), olabildiğince küresel-öznel, yani nesnel olarak bilebilme imkânını elde ederiz.

Sonuç olarak denilebilir ki, Bülent Somay'ın eseri, (denilebilirse) tarihin epistemolojik tarafı ile pek ilgilenmeyen tarihçiler (ilgilenenler muhakkak vardır) için iyi bir giriş kitabı olabilir. Ayrıca tarihçiler, bu eserin argümanlarından hareketle sözümona “aşağı, değersiz, aşağı sınıflara özgü olan, kayıtlı olmayan ve kaydedilmesine gerek de olmayan”ın tarihsel bilgi kaynağı olarak ne kadar da verimli bir depo olabileceğini anlamaya başlayabilirler. Ancak işe önce “Tarihin Bilinçdişi”ni okuyarak ve anlayarak başlamalılar...